

سیدجمال الدین اسدآبادی

در روسیه تزاری

سیدجمال الدین اسدآبادی بمدت سه سال در روسیه تزاری از سال ۱۸۸۷-۱۸۸۹ اقامت داشت. گزارش این اقامت با توجه به متن مقالات روزنامه‌های آنروز روسیه تحقیق و تدوین گردیده است. کلاً "همانطور که اهل نظر میدانند هدف آزادی و وحدت ملل اسلامی بوده است."

کوشش سید که در اواخر قرن نوزده میزیست این بود که بتواند دست استعمارگران را از زندگی ملل اسلامی کوتاه کند و طبق نظر او زندگی عادلانه‌ای که اسلام آنرا توصیه کرده است بملل مسلمان ارزانی بخشد. برنامه‌ای که تاکنون تحقق نیافته و هنوز مدنظر رهبران این کشورها میباشد و هنوز هم روشنفکران مسلمان همان‌انیده و همان‌گفته‌های سید را تکرار میکنند و در راه تحقق آن کوشش دارند!

سید مردی بود پر شور و مدام در حال مسافرت و مطالعه و نظارت در احوال ملل خاور میانه و نزدیک‌بسر می‌برد. او به هند، مصر، ایران، ترکیه، عراق، خجاز مسافرت‌هایی داشته است و برای تحقق بخشیدن به هدفهای اجتماعی خود حتی به کشور انگلیس، فرانسه آلمان و روسیه نیز مسافرت کرده است. هدف سید از این مسافرت‌ها بیشتر متحد ساختن مردم مسلمان بر علیه استعمار و بیگانگان بوده است و نیز برای ایجاد یک جامعه اسلامی متحد و ایجاد یک نهضت اصلاح طلبانه کوشش کرده است.

یکی از کشورهایی که سیدجمال الدین اسدآبادی به آنجا مسافرت کرده روسیه تزاری بوده است، ولی متأسفانه مسافرت تاریخی سید به روسیه تزاری و اقامت او در آنجا که مدت سه سال بطول انجامید مورد توجه مطلوب کسانی که زندگی و شرح حال سید را نوشته‌اند قرار نگرفته است.

همچنان روزنامه‌های آنروز روسیه که مقالات و نظرات سید را بچاپ رسانیده‌اند نیز بررسی نشده است. بررسی اسناد تاریخی مربوط به مدت اقامت سید در روسیه تزاری اهمیت خاصی در مورد وضع مسلمانان روسیه تزاری دارد. بطور دقیق میتوان گفت که این بررسی در هیچ زبانی تاکنون انجام نگردیده است. نکته دیگری که بررسی این مسافرت را اهمیت میدهد

فعالیت خود سید در میان رعایای مسلمان روسیه تزاری در آن زمان می باشد .

مسافرت سید جمال الدین اسدآبادی به مسکو

سید در اوایل جولای سال ۱۸۸۷ رهسپار روسیه گردید و مدت سه سال در آنجا اقامت داشت . در خلال یکسال توانست زبان روسی را طوری یاد بگیرد که بتواند خوب صحبت کند . یکسال در مسکو بسر برد و مدت ۱۸ ماه در پتربورگ (لنین‌گراد فعلی) که در آن زمان پایتخت روسیه بود اقامت کرد . هم چنان سید از شهر کیف دیدن کرده و به ولایات اسلامی قفقاز نیز مسافرت‌هایی داشته است . سید در اثناء اقامت خود در روسیه تزاری با شخصیت‌های دولتی روس ملاقات و مذاکرات انجام داده است . و از جمله کسانی که سید با او ملاقات کرده است خود تزار آلکساندر سوم و وزیر امور خارجه روسیه و نیز با فرماندهان عالی نظامی روسیه امثال ریختر و ابروتچشف نیز مذاکراتی انجام داده است .

سید هم چنان در سال ۱۸۸۸ عضو انجمن جغرافی دانان روسیه در پتربورگ گردید . سید به پخش نظرات اصلاح طلبانه خود میان ملل مسلمان روسیه تزاری توجه خاصی داشته است و نیز کوشش سید در ایجاد رابطه سیاسی بین روسیه و سایر کشورهای اسلامی اهمیت خاصی به این مسافرت می دهد .

آنچه استاد بما میگوید اینست که سید بنا بدعوت حاکم مسکو بنام کاتکوف به آنجا رهسپار گردید و نیز روایات دیگری نیز درباره دعوت سید به روسیه تزاری در کتابهای گوناگونی که درباره بیوگرافی سید نوشته شده بچشم میخورد . آنچه همه این اسناد و روایات در آن متفق القول میباشند اینست که سید در میان ملل مسلمان روسیه و روشنفکران آن زمان از احترام و اعتبار خاصی برخوردار بوده است . نکته‌ای که اکثر روایات آنرا تایید میکند و علت مسافرت سید را به روسیه تزاری قلمداد مینماید دو نکته زیر است :

۱- مقاومت شدید سید در برابر سیاست انگلیس و نظقهای آتشین او بر علیه آنان .
 ۲- اختلاف نظر سید با ناصرالدین شاه قاجار که این هر دو نکته نظر روسیه تزاری را به سید جلب میکند و باعث دعوت رسمی و یا غیر رسمی او به روسیه میگردد ، چه روسها مبارزه سید را بر علیه سیاست انگلیس در مصر ، هند ، افغانستان و سایر کشورهای اسلامی به نفع خود میدیدند .

در روزنامه‌های روسیه بین سالهای ۱۸۸۷ - ۱۸۸۷ مقالات متعددی درباره اقامت سید در روسیه بچشم میخورد و این روزنامه‌ها به مقالات سید که درباره روابط سیاسی انگلیس و روسیه در آن زمان به رشته تحریر در می‌آورده اهمیت خاصی میدادند . این مقالات منجمله در روزنامه روسی بنام (Nouoye vermiya) شماره ۴۱۱۵ و

۴۱۱۶ ماه اوت سال ۱۸۸۷ چاپ شده است و نیز مقاله‌ای تحت عنوان "علل وقایع افغانستان" در روزنامه روسی بنام *Moskovskye vedomosti* در ماه جولای ۱۸۸۷ منتشر گردیده است .

در کتابخانه دولتی بیام نینن ، مجموعه روزنامه و کتابهایی وجود دارد که بین سالهای ۱۹۰۵ - ۱۹۱۷ منتشر شده و کلیه مطالبی که سید به زبان تاتاری در شهرهای گوناگون روسیه مانند پتربورگ ، قازان ، اورنبورگ نوشته ، چاپ کرده است . نویسنده این مقاله شخصا این مجموعه را بررسی کرده است . در این مجموعه علاوه بر نظرهای سید درباره اتحاد ملل اسلامی و مبارزه بر علیه استعمار انگلیس^(۱) درباره نامه مشهور سید در رد بردهریان^(۲) نیز بحثی دارد . هم چنان این مجموعه‌ها درباره مقالات سید که در روزنامه عروه‌الوثقی که در پاریس با همکاری شیخ محمد عبده در سال ۱۸۸۳ منتشر میگردد ، بحث و بررسیهایی بچشم میخورد سید توجه خاصی به تضاد منافع انگلیس و روسیه تزاری در منطقه خاورمیانه در قرن ۱۹ داشته‌است و سعی کرده تا بتواند از این تضاد بنفع ملل منطقه بهره برداری کند . در حالیکه انگلیس سعی داشت افغانستان را بدو قسمت کند و بعد آنرا جزو مملکات خود سازد ، روسها نیز سهم خود در تثبیت نفوذ خود در افغانستان میکوشیدند . در تابستان ۱۸۸۷ مذاکراتی بین انگلیس و روسیه در مورد تعیین خط مرزی بین روسیه و افغانستان بعمل آمد و سید در آنزمان در روسیه بود و به آنچه مطبوعات وقت در این مورد مینوشتند اهمیت خاصی میداد و بمحض پایان این مذاکرات سید مقاله‌ای در روزنامه *Novoye Vermya* نوشت و به هواداران اتحاد روابط بین روسیه و کشورهای اسلامی محاور توجه میدهد و این گام روس را در مذاکرات با انگلیس در مسکندهای که مستقیما " به خود افغانها ارتباط دارد محکوم میکند ولی سپر حال سید امید زیادی به روسیه جهت کمک به کشورهای که زیر نفوذ استعمار انگلیس بسر میبردند داشته‌است و این طرز تفکر اختصای به سید تنها نداشته بلکه اکثر برحمداران اصلاح و آزادی در اواخر قرن ۱۹ از این بز پیروی میکردند و سید در پیروی از این شیوه همواره به افغانها توصیه میکرد که به روابط خود با روسها بیشتر توجه کنند تا نتوانند در برابر سیاست انگلیس بیسربقاومت نمایند . اکثر مقالات سید در روزنامه‌های وقت روسیه در حمله به روسیه تزاری بوده‌است که امروزه نقل آنچندان ارزشی ندارد . آنچه مسلم است که سید در دوران اقامت سه‌ساله خود در پیشبرد بعضی هدفهای اجتماعی

۱- سید در سال ۱۸۴۸ متولد و در سال ۱۸۹۸ فوت شد (مسموم گردید)

۲- این نامه را سید بزبان فارسی نوشته‌است که دوستانش آنرا به زبانهای دیگر ترجمه کرده‌اند .

مسلمانان روسیه مانند چاپ روزنامه و مجلات بزبانهای محلی آنان و غیره سهم بسزائی داشته است ولی نکته‌ای که باید به آن توجه داشت اینست که سید فعالیت‌های خود را در حدود مسائل اجتماعی و اصلاحهای معمول روز دنبال نمیکرده است و نه بیشتر .

ملاقات با تزار

تزار روسیه آلکساندر سوم پس از آنکه از نطقهای آتشین سید مطلع میگردد و از نفوذ سید در میان کشورهای اسلامی با خبر میشود او را بحضور می‌پذیرد . پس از مذاکرات و گفتگوهای گوناگون تزار روسیه علت اختلاف او را با ناصرالدین‌شاه قاجار جویا میگردد سید به تزار میگوید که علت آن اختلاف بر سر مشروطه بوده که سید از هواداران آن بشمار میرفت این امر باعث خشم ناصرالدین شاه و باعث طرد سید از ایران گردید . تزار روسیه بمحض شنیدن نظرهای سید روش پادشاه ایران را تحسین کرده و به او دستور میدهد که فوراً " خاک روسیه را ترک گوید و سید به سفر سه ساله خود در روسیه پایان میدهد !

مطلب فوق خلاصه‌ایست از مقاله‌ای تحقیقی بقلم دکتر نبیل عامر صبیح استاد دانشگاه عین شمس قاهره . که ترجمه و خلاصه گردیده است . دکتر محمد علی نجفی

بهار

بهار باز زسر تازه کرد لاله‌ستان
جهان جوان شد و ما همچنان جوان گشتم
بشاد کامی امروز داد خویش بده
نه کار کز جهانرا تو راستخواهی کرد
مرا شراب‌گران ده که عاقبت مستی است
مرا بوقت گل از یاده صبر فرمائی

کدام روز بشادی گذاره خواهد کرد

کسی که او بیهای چنین بود بزمان

(ازرقی)